

az egyén és a társadalom, vagy annak egy csoportja közötti viszony legérzékenyebb jelzőműszere. Ezzel összefüggésben változatos példákon keresztül mutatja be, hogyan befolyásolja a nyelv az egyén vagy az egyének egy csoportjának valamely kultúrához vagy szubkultúrához való tartozását. A szerző fontosnak tartja megjegyezni, hogy az igazi nyelvi-kulturális azonosságtudat nem lehet kirekesztő, hanem ellenkezőleg, a nyelvek és kultúrák sokféleségének elismerésén kell alapulnia, illetőleg azt kell elősegítenie.

A záró fejezet a nyelv és a kultúra viszonyához kapcsolódó néhány vitatott vagy vitatható fogalom értelmezésével foglalkozik, anélkül, hogy a szerző határozottan állást foglalna egyik vagy másik értelmezés mellett, például az anyanyelvűség kritériumait illetően, vagy azzal kapcsolatban, hogy mi tekinthető kulturális értelemben autentikusnak. Ez utóbbi kapcsán megemlíti, hogy a tapasztalat szerint az idegen nyelveket tanulók általában tudatosan törekednek arra, hogy elsajátítsák az általuk autentikusnak vélt kulturális sztereotípiákat, mint például a német precizitást, az amerikai lezserséget, vagy a francia eleganciát.

Összegzésül megállapítható, hogy C. Kramsch könyvének gördülékeny, világos, a túlzott technikai részletektől mentes nyelvezete, könnyen áttekinthető szerkezete megfelel a bevezetőben megfogalmazott célkitűzésnek. Ehhez még azt lehetne hozzátenni, hogy a könyv a benne tárgyalt és fentebb röviden bemutatott témák okán kifejezetten ajánlható azon nyelvtanárok és nyelvtanulók figyelmébe, akik az átlagosnál többet szeretnének megtudni a nyelv és a kultúra viszonyáról.

Martsa Sándor

Bartha Csilla

A kétnyelvűség alapkérdései

Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999, 268 p.

Amint a könyv előszavában olvasható: „A két- és többnyelvűség története egyidős az emberiség különböző népcsoportjai földrajzi, gazdasági, politikai, katonai, kulturális stb. érintkezésének történetével...”, mégis az elméleti és módszertani kérdéseket felvető vizsgálatok csak e század ötvenes éveiben kezdődtek meg.

A nemzetközi szakirodalom bővelkedik kétnyelvűségi leírásokban; több folyóirat, monográfia tanúsítja, hogy a kétnyelvűség ma már szélesen és mélyen kutatott terület. Nem mondható mindez el a hazai helyzetről, hiszen – eltekintve néhány tanulmánytól – eddig még nem jelent meg kétnyelvűséget tárgyaló monográfia. Magyarországon Bartha Csilla könyve az első, amely ebben a témakörben napvilágot látott és amely alaposan, minden szempontból bemutatja a kétnyelvűséget.

Köztudott, hogy az emberiség több mint fele kétnyelvű, s mivel ez a jelenség már Magyarországon is egyre elterjedtebb, nagyon időszerű volt, hogy a magyar olvasó is kezébe vehessen egy ilyen monográfiát. A könyv keresztmetszeti képet ad a kétnyelvűség elméletéről, gyakorlatáról elsősorban szociolingvisztikai megközelítésből, de helyet kapnak benne pszicho- és neurolingvisztikai szempontok is.

A szerző elsősorban a kétnyelvűség iránt fokozottabban érdeklődők taborát célozta meg. Komoly nyelvészeti előképzettséget kíván a rendkívül tömör nyelvezet és az igen sokrétű mondanivaló. A főleg nyelvszakos egyetemi hallgatóknak szóló tankönyv komoly segítség a tájékozódni kívánók számára, hiszen a szerző minden alfejezetben számos további munkára utal, amelyben részletesebben olvashatunk az éppen tárgyalt jelenségről.

A szerző a kétnyelvűség elméletét és gyakorlatát összefüggésbe hozva, a világba

kitekintve mutat rá arra, hogy az egy nyelvűségi norma tévhit, a kétnyelvűség ugyanolyan normális állapot, mint az egy nyelvűség. Nemcsak a nyelvi kontaktusok kutatástörténetére vállalkozik, hanem kitér a magyar nyelv kontaktusainak kutatására, valamint a kétnyelvűség meghatározásaira is. Történeti megközelítésben ismerteti meg az olvasót a kétnyelvűség eredetével, majd napjainkig eljutva nyelvpolitikai kérdéseket feszeget. Meghatározza a *hivatalos nyelv* és a *nemzeti nyelv* fogalmakat, azok szerepét, és részletes elemzést nyújt a különböző kétnyelvű közösségekről. Ismerteti a közösségi kétnyelvűség alapsémáit, azok gyakorlati megvalósulását, s hosszasan elemzi a kétnyelvűség és diglosszia összefüggéseit.

A könyv külön érdeme, hogy napjaink különösen időszerű kérdéseivel is foglalkozik: számos irodalmi forrásra utalva osztályozza a kisebbségeket, s külön alfejezetet szentel a jelnyelvi kisebbségeknek.

A mű önálló fejezetben tekinti át a nyelv választás szociolingvisztikai aspektusait. Kitér a nyelvhasználat színtereire, az attól függő nyelv választásra, a társadalmi dimenziókra, majd összegzi a kétnyelvűség szociolingvisztikai vizsgálati módszereit.

Röviden ugyan, de néhány igen értékes empirikus kutatásból vett részlettel szemlélteti a szerző, milyen a kétnyelvűek nyelvhasználatát. A többi részhez képest talán kisebb elnagyoltan szól az interferenciáról, kódváltásról, kölcsönzésről mint a kétnyelvűség természetes velejáróiról.

Jóval kidolgozottabb a szociolingvisztikai szempontból bemutatott nyelvcsere–nyelvvesztés–nyelvhalál folyamat bemutatása. A nyelvcserevel szoros összefüggésben van a nyelvvesztés. E két fogalmat egyes kutatók szinonimaként használják, mások különválasztják. Ami a közösségi szintet illeti, a nyelvcsere szinonimája a nyelvhalál. A nyelvcsere lehet hirtelen és fokozatos attól függően, hogy időben milyen gyorsan tűnik el az adott nyelv. A nyelvcserevel szemben a nyelvmegtartás áll, mely szintén lehet közösségi és egyéni. A szerző felsorolja a nyelv

vi helyzetet meghatározó tényezőket, ismerteti az irodalom alapján a tipológiai kísérleteket, majd a nyelvmegőrzést-nyelvcsereét befolyásoló tényezőket. Külön alfejezetben számol be a népszámlálások nyelvi kérdéseinek problematikájáról.

A jobbára szociolingvisztikai szempontú mű egy fejezetet szentel a pszicholingvisztikai megközelítésnek. A szerző ismerteti a kétnyelvűvé válás Hoffmann- és Skutnabb-Kangas-féle tipológiáját, a családi modelleket. Röviden kitér a kétnyelvű agy működésére, a „kettős monolingvis” elméletre, a félnyelvűségre, valamint a manapság egyre nagyobb teret hódító holisztikus megközelítésre. A két nyelv grammatikai kompetenciáját figyelembe véve megkülönböztetünk kiegyenlített és egyenlőtlen kétnyelvűséget. Pszicholingvisztikai vonatkozásban összetett, koordinált és alárendelt kétnyelvűség lehetséges. Nem elhanyagolható szempont az életkor a kétnyelvűvé válás során. A kognitív fejlődés és a társadalmi környezet szintén meghatározó tényező a kétnyelvűség kialakulásában.

Visszatérve a szociolingvisztikához, pontosabban az abból azóta már önálló diszciplínává lett nyelvpolitikához, valamint nyelvi jogokhoz, arról kapunk képet, hogy milyen nemzetközi jogi dokumentumok rögzítik az emberi nyelvi jogokat, a kisebbségek oktatási jogait. Történeti áttekintés után a jelenlegi nemzetközi oktatási programokkal ismerkedhet meg az olvasó. Külön alfejezet szól a magyarországi kétnyelvű oktatás történetéről.

A *Függelékben* a szerző közli Gal és Cserniczkó nyelvhasználati interjút segítségül mindazoknak, akik kedvet kaptak a szociolingvisztikai szempontú kétnyelvűségi kutatáshoz.

Közel hatszáz tételes *Bibliográfia* zárja a könyvet, mely méltán számít nagy érdeklődésre. Bartha Csilla a magyarországi kétnyelvűségi kutatókat egy alapkönyvvel ajánlódta meg.